

УДК 343.85

DOI 10.32755/sjlaw.2019.02.032

Шумна Л. П.,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7708-296X;

Коренькова Т. Ю.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-3312-7468;

Сікун А. М.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1484-8830

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

У статті розглянуто питання нормативного регулювання соціальної адаптації осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі в установах виконання покарань та звільнені з них. Акцентовано увагу на тому, що соціальна адаптація колишніх засуджених повинна розглядатися в загальному контексті інтересів держави та суспільства. Проаналізовано розвиток правового регулювання питання соціальної адаптації осіб, звільнених з місць несвободи.

Ключові слова: соціальна адаптація, кримінально-виконавча система, засуджені, ресоціалізація, правове регулювання.

Постановка проблеми. Складність такого явища, як злочинність, обумовлює необхідність вдосконалення кримінально-виконавчої політики держави, в тому числі в частині адаптації засуджених до нових умов співіснування в суспільстві після їх звільнення з місць позбавлення волі. Для засуджених, які тривалий час відбували покарання, втратили соціально корисні зв'язки та здебільшого не мають житла, професії і навіть належної освіти, адаптація до життя на волі в сучасних умовах є дуже складною, а тому успішна соціальна адаптація засуджених є одним із пріоритетних напрямів державної політики, адже труднощі у

відновленні свого соціального статусу та поверненні до нормальних умов життя призводять до того, що особи, які звільнилися з установ виконання покарань, повертаються на кримінальний шлях, через що підвищується рівень рецидиву злочинів [1].

Недосконалість соціальної адаптації осіб, звільнених з місць ув'язнення після відбуття ними покарання, завжди вважалася однією з визначальних умов, що сприяє рецидиву злочинів. В умовах реформування пенітенціарної системи, відходу її від радянської поліцейсько-карної моделі, коли мета покарання фактично зводилась до ізоляції засуджених від суспільства, до моделі, яка б повною мірою відповідала Європейським пенітенціарним правилам, акцент функціонування всієї пенітенціарної системи зміщується від знаряддя кари до інструменту формування у засуджених почуття відповідальності й навичок, які допомагати-муть реінтеграції їх у суспільне життя. Законодавче врегулювання механізму соціальної адаптації є необхідною умовою зниження рівня рецидивної злочинності, гуманізації пенітенціарної системи в цілому та створення ефективної системи реінтеграції, що буде забезпечувати відповідне середовище, щоб звільнена особа була готова жити, не вчиняючи правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам адаптації засуджених, звільнених з місць позбавлення волі, приділяли увагу такі науковці, як: І. Г. Богатирьов, Б. М. Телефанко, Т. А. Денисова, О. В. Лисодед, В. В. Проскура, І. М. Микитась, Ю. П. Крисюк, та інші. Гуцуляк М. Я. досліджував соціальну адаптацію як основну ознаку ресоціалізації засуджених – основної мети кримінально-виконавчого законодавства. У цій статті автори проаналізували правове врегулювання соціальної адаптації як необхідної умови досягнення цілей кримінального законодавства.

Метою статті є дослідження питань соціальної адаптації осіб, звільнених з установ виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень кримінального законодавства, а саме статті 50 Кримінального кодексу України, метою кримінального покарання є не тільки кара за скоєний злочин, а й виправлення засуджених та запобігання вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [2]. Як показує практика, радянська пенітенціарна система повною мірою

забезпечувала виконання лише першої мети – кари за скоєний злочин. Питанням виправлення та превенції приділялась незначна увага, внаслідок чого правовий механізм, який би забезпечував досягнення цих цілей, виявився практично нерозробленим.

Як наслідок такої однобічності в досягненні цілей кримінального законодавства, в спадок Україна отримала переповнені установи виконання покарань та високий рівень рецидивної злочинності, який за криміналістичними дослідженнями деяких науковців досягає 15% [3]. Одним із чинників високого рівня повторності та рецидиву злочинів вчені називають відсутність належних заходів соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у місцях позбавлення волі [4].

На рівні держави до вирішення проблеми адаптації осіб, які звільнились з місць відбування покарань, до життя в соціумі, вперше в Україні звернулись на початку 90-х років минулого сторіччя у зв'язку з необхідністю реформування пенітенціарних установ та системи відбування покарань в цілому, які вже не могли досягти поставлених перед ними державою та суспільством завдань та цілей.

11 липня 1991 року Кабінетом Міністрів Української РСР була прийнята постанова № 88, якою визначались основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР. У цьому документі вперше було офіційно визнано, що існуюча на той час система відбування покарань не повною мірою забезпечувала виконання покладених на неї завдань, наголошувалось на необхідності налагодження механізму постпенітенціарної соціальної допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі. Проблема соціальної адаптації осіб, які відбули покарання, було присвячено розділ 8 вищевказаної постанови. Основні шляхи вдосконалення постпенітенціарної соціальної адаптації осіб встановлювались такі: необхідність визначення прав і відповідальності республіканських органів і громадських організацій з надання допомоги особам, які відбули покарання, створення служби постпенітенціарної опіки при службі зайнятості; створення матеріальних умов для соціальної адаптації осіб, які відбули покарання, осіб без певних занять і місця проживання, утворення фондів матеріальної допомоги, центрів соціальної адаптації, які б займалися працевла-

штуванням, та сприяння одержанню житла, забезпечення надання мінімальних безоплатних послуг, у тому числі харчування, можливість набути професію, закріпитися в трудовому колективі; відкриття спеціальних будинків-інтернатів для хворих та престарілих, які звільнилися з місць позбавлення волі, не мають родинних зв'язків та можливості влаштувати свій побут, одержати житло. Наголошувалось на необхідності заохочення благодійних, релігійних та інших громадських організацій та формувань до участі в постпенітенціарній соціальній адаптації колишніх в'язнів [5].

Наступним важливим етапом у законодавчій регламентації соціальної реінтеграції осіб, звільнених з місць несвободи, стало прийняття в 2003 році Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [6]. Цим законом були закріплені умови і порядок надання соціальної допомоги особам, які відбували покарання, а також засади участі в їх соціальній адаптації органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та об'єднань громадян. Сфера дії цього Закону поширювалася на осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також на звільнених від подальшого відбування зазначених видів покарань за хворобою, на підставі Закону України про амністію чи акта помилування, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, яким невідбуту частину покарання замінено більш м'яким, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мали дітей віком до трьох років. Закон також визначив поняття «соціальна адаптація» та «соціальний патронаж». Прийняття цього закону зумовило необхідність гармонізації нормативно-правових актів, які регламентують соціальну сферу. Були внесені зміни до Житлового кодексу УРСР, законів України «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування», «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», з метою розширення суб'єктів соціального патронажу та вдосконалення правового статусу осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

30 серпня 2004 року Кабінетом Міністрів України була прийнята Державна програма соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 роки [7]. Цією програмою було визнано, що заходи, які здійснюються в державі, є малоефективними і не забезпечують належної допомоги із соціальної адаптації. Отже, виникла нагальна потреба у розробленні нових додаткових заходів для редукції рецидивної злочинності, активізації запобіжних заходів, надання раніше судимим гарантій щодо їх адаптації до сучасних умов життєдіяльності в суспільстві, залучення їх до суспільно корисної праці, створення системи ресоціалізації. Програма містила 14 пунктів додаткових заходів, виконання яких було покладено на різні центральні органи влади й управління, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Наступна комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 роки [8] містила заходи, які вже були спрямовані на вдосконалення роботи із соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Зокрема, місцевим держадміністраціям, Державному департаменту України з питань виконання покарань, Мінпраці та Міністерству з питань сім'ї, молоді та спорту у 2008–2009 рр. доручалося сприяти особам, які звільняються з місць позбавлення волі, у виданні та оформленні документів, необхідних для вирішення соціальних питань, активізувати роботу спостережних комісій з надання такій категорії осіб допомоги в соціальній адаптації (п. 9). У рамках виконання цієї Програми було прийнято також План заходів щодо забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі, на період до 2009 року, який передбачав ще 10 пунктів додаткових заходів, виконання яких переважно було покладено на тих самих суб'єктів, що виконували Державну програму соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 роки.

Черговим етапом вдосконалення правового врегулювання соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у місцях позбавлення волі, стало прийняття Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк [9].

Концепцією пропонувалися три різні варіанти вирішення проблеми соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі. Перший варіант — це вдосконалення роботи із соціальної адаптації звільнених осіб на місцевому рівні. У разі застосування такого варіанта місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні виділяти кошти з місцевих бюджетів на виконання відповідних програм і планів заходів. Цей варіант, з точки зору розробників Концепції, є неефективним з огляду на те, що пріоритетними в регіонах вважаються, як правило, питання соціального захисту інших незахищених верств населення, зокрема безпритульних дітей, громадян похилого віку, інвалідів.

Другий варіант передбачає залучення до вирішення проблеми недержавних організацій. Він, на перший погляд, є перспективним, оскільки такі організації більш динамічні, мобільні, мають змогу залучати благодійні кошти, міжнародні гранти, спонсорську допомогу, що зменшить витрати з місцевих бюджетів. Але в реаліях сьогодення деякі недержавні організації не зацікавлені в здійсненні такої діяльності з огляду на відсутність належної підтримки з боку держави, недостатність коштів, небезпеку для життя та здоров'я їх працівників, недосконалість відповідних державних і регіональних програм та законодавства.

Розробники Концепції зазначають, що застосування першого і другого варіантів окремо не матиме позитивного ефекту, а тому оптимальним варіантом вважають об'єднання зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для забезпечення соціальної адаптації із залученням недержавних організацій. Це, на їх думку, дасть змогу вивчити міжнародний досвід у цій сфері, створити умови для соціальної адаптації осіб, частково вирішити питання фінансування, визначити конкретну потребу в такій роботі на основі офіційних статистичних даних, підвищити рівень якості соціальних послуг звільненим особам. Концепція має реалізовуватися шляхом розроблення окремого плану заходів.

Слід зауважити, що постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 2009 р. № 740-р було затверджено План заходів з реалізації Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покаран-

ня у виді позбавлення волі на певний строк, до 2015 року [10]. План передбачає 23 пункти різних заходів, реалізація яких покладена як на центральні, так і місцеві органи влади і управління за участю Національної академії правових наук України, громадських, релігійних та благодійних організацій. Найголовнішим та одним з перших заходом цього Плану є розроблення законопроекту щодо внесення змін до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» стосовно вдосконалення соціального супроводу та соціального патронажу таких осіб, зокрема визначення основних завдань учасників процесу соціальної адаптації та органу, що його координуватиме. На виконання цього плану 17 березня 2011 р. прийнято Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», у зв'язку з чим втратив чинність Закон України від 10 липня 2003 р. «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк».

У новій редакції закону про соціальну адаптацію частково змінено поняття соціальної адаптації та соціального патронажу, визначено основні принципи здійснення соціального патронажу, гарантії реалізації прав звільнених осіб, встановлено, що спеціалізованими установами для звільнених осіб є центри соціальної адаптації та спеціальні будинки-інтернати, розширено перелік суб'єктів соціального патронажу та вказано їх повноваження, встановлено, що загальну координацію соціального патронажу звільнених осіб віком до 35 років включно здійснює центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, молоді та спорту, а після 35 років — центральний орган виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики [11].

У Законі України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», 2011 р., законодавець розширив тлумачення поняття патронажу як допомогу звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію.

Основними новелами зазначеного закону є:

1) поширення дії на засуджених осіб, які готуються до звільнення (підготовка їх до самостійного життя);

2) визначення повноважень суб'єктів соціального патронажу, зокрема, органів соцзахисту населення, державної служби зайнятості, уповноважених органів, що проводять соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, ОВС, охорони здоров'я, а також підприємств, установ, організацій недержавної форми власності;

3) визначення спеціалізованих установ для звільнених осіб: центри соціальної адаптації, спеціальні будинки-інтернати, які надають допомогу звільненим особам у їх соціальній адаптації.

Отже, цілком можна вважати, що чинний Закон, не обмежуючи тільки заходами державної підтримки, є логічним завершенням процесу становлення законодавства про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у місцях позбавлення волі, хоча він теж не може бути визнаний цілком ідеальним.

Отже, незважаючи на досить чітку законодавчу регламентацію механізму соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, існує законодавство в цій сфері не можна вважати досконалим та таким, що повною мірою задовольняє потреби суспільства. Законодавство в цій сфері і надалі повинно еволюціонувати з метою подальшого вдосконалення механізму соціальної адаптації в'язнів після звільнення: 1) на етапі підготовки до звільнення необхідна допомога засудженим у самоусвідомленні їх реальних потреб і вимагає активних вольових зусиль та правової свідомості від них самих; 2) сумлінне виконання своїх обов'язків працівниками системи виконання покарань, які задіяні до процесу підготовки до (після) звільнення, та рівня їх відповідальності за якість своєї роботи; 3) задоволення базових потреб особистості, у разі неможливості задоволення легальним шляхом (отримання коштів на харчування, одяг, інші першочергові речі), людина вдається до старих та звичних для неї кримінальних способів забезпечення цих потреб (таких 50 % із колишніх засуджених).

Так, на думку деяких науковців, певні частини чинного законодавства про соціальну адаптацію осіб, звільнених з місць позбавлення волі, мають лише формальний та неконкретний харак-

тер, містять лише директивні вказівки без зазначення виконавців, джерел фінансування утримання центрів соціальної адаптації, будинків для інвалідів, тимчасового перебування, надання медичної, психологічної допомоги [12, с. 69]. Крім того, закон не передбачає забезпечення осіб, звільнених з місць позбавлення волі, житлом, що значною мірою послаблює можливості соціальної адаптації та реінтеграції колишніх ув'язнених повернутися до нормального суспільного життя.

Висновки. З метою залучення до процесу соціальної адаптації юридичних осіб всіх форм власності було б доцільно внести зміни до Податкового кодексу України, яким передбачити механізм пільгового оподаткування тих підприємств, установ й організацій різних форм власності та видів господарювання, що будуть брати на роботу осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі.

Для зменшення рівня рецидивної злочинності вирішальне значення в умовах реформування пенітенціарної системи в Україні набуває соціальна адаптація осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Соціальна адаптація – процес реінтеграції в соціум особи, яка відбула покарання у виді позбавлення волі, допомога їй у відновленні засобів та необхідних навичок життя в соціумі. Очевидно, для ефективного досягнення цієї мети механізм адаптації, тобто взаємодія держави, її органів, недержавних організацій та громадськості, має бути чітко нормативно визначений. Аналізуючи законодавство, з впевненістю можна зробити висновок, що в Україні на державному рівні питанню соціальної адаптації приділено велику увагу. Достатньо чітко та детально нормативно регламентовано повноваження й розподілено функції суб'єктів, які беруть участь у цьому процесі. Водночас, створений в Україні механізм соціальної адаптації є не повною мірою досконалим, його не можна вважати ідеальним. А тому він потребує подальшого законодавчого вдосконалення та розвитку.

Список використаних джерел

1. Денис Чернишов: «Підготовка засуджених до звільнення та їх реінтеграція у суспільство є одним із ключових наших завдань». URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-chernishov-pidgotovka-zasadjenih-do-zvillnennya-ta-ih-reintegratsiya-u-suspilstvo-e-odnim-iz-klyuchovih-nashih-zavdan>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. 131 с.

3. Батиргарєєва В. С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 47 с.

4. Лисодєд О. В. Нормативне регулювання процесу соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у місцях позбавлення волі. *Теоретичні та прикладні проблеми соціальної адаптації осіб, звільнених з місць обмеження або позбавлення волі*: монографія / за ред.: В. І. Борисова, А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2013. С. 7–20.

5. Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР: Постанова Кабінету Міністрів Української РСР від 11.07.1991 р. № 88. Дата оновлення: 27.01.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88a-91-п> (дата звернення: 14.06.2019).

6. Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 10.07.2003 р. № 1104-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-15/ed20030710> (дата звернення 10.06.2019).

7. Про затвердження Державної програми соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2004 р. № 1133. Дата оновлення: 01.01.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133-2004-п> (дата звернення: 14.06.2019).

8. Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 р. № 1767. Дата оновлення: 21.11.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-2006-п> (дата звернення: 14.06.2019).

9. Про схвалення Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2008 р. № 1385-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1385-2008-р> (дата звернення 14.06.2019).

10. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.07.2009 р. № 740-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2009-р> (дата звернення 14.06.2019).

11. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17.03.2011 р. № 3160-VI. Дата оновлення

20.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17> (дата звернення 14.06.2019).

12. Богатирьов І. Г., Неживець О. М. Проблеми соціальної адаптації жінок, звільнених з місць позбавлення волі. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1(3). С. 65–70. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2012_1\(3\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2012_1(3)_9).

Shumna L., Korenkova T., Sikun A.

SOCIAL ADAPTATION OF PERSONS RELEASED FROM THE PENITENTIARY INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF THE PENETRAL SYSTEM REFORM

In conditions of society's development, the reform of its social institutions, in those whose purpose is the fight against crime, the issue of eliminating recidivism is acutely raised. More and more tangible is the need to develop a general theory of social adaptation. It is a comprehensive study of the social adaptation process of persons released from places of imprisonment, the mechanism of their interaction with social environment, the new forms of the recidivism combating of antisocial behavior of these individuals, the characteristics of the social adaptation process of certain categories of persons and the development of these data methods and measures to prevent such manifestations and consolidate them in a normative way.

Social rehabilitation of former convicts should be based on the humanization of the attitude of society towards them. Society must reach the stage of development, when at the moral and legislative levels there will be unity in understanding that punishment for a committed offense is not a penalty and a term for life, but serves only as an instrument of the state, one of the main tasks of which is eradication of crime. In conditions of harmonization of the Ukrainian legislation with the right of the European community states, where the idea of a person as the highest value is the dominant, where the duty of the state is to prepare a person, who served a long time sentence in isolation from society, into a life in society becomes the most important issue. Therefore, the evolution and constant development of the legal mechanism for the process regulation of reintegration of former convicts into the society, the concrete normative definition of the duties and powers of the state and other public institutions in the implementation of social adaptation of the released persons, significantly increases the effectiveness of this process and has a positive impact on crime reduction in society.

Key words: *social adaptation, Criminal-Executive system, convicts, re-socialization, legal regulation.*

References

1. Chernyshov, D. (2019), "Preparing Convicts for Dismissal and Reintegrating Them into Society is one of Our Key Tasks.", available at: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-chernishov-pidgotovka-zasadjenih-do-zvillennya-ta-ih-reintegratsiya-u-suspilstvo-e-odnim-iz-klyuchovih-nashih-zavdan> (accessed 14 June 2019).

2. Ukraine (2001), *The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Batoryhareieva, V. (2010), “Criminological Principles for the Prevention of Recidive Crime in Ukraine”, avtoref. dys. ... *Doc. Jur. Sciences*, Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine, Kharkiv.

4. Lysoded, O. (2013), “Normative regulation of the process of social adaptation of persons serving or having served sentences in places of deprivation of liberty”, in Borisova, V.I., and Stepanyuk, A.H. (Ed.), *Theoretical and Applied Problems of Social Adaptation of Persons Released from Places of Restraint or Imprisonment*, monograph, Pravo, Kharkiv, Vol. 1, PP. 7–20.

5. Ukraine (1991), *On the Main Directions of Reform of the Criminal-Executive System in the Ukrainian SSR: Resolution*, Cabinet of Ministers of the Ukrainian SSR, Kyiv.

6. Ukraine (2003), *On the Social Adaptation of Persons Serving Sentences in the Form of Deprivation of Liberty or Imprisonment for a Specified Period: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

7. Ukraine (2004), *On Approval of the State Program for Social Adaptation of Persons Released from Places of Imprisonment for 2004-2006: Resolution*, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

8. Ukraine (2006), *On Approval of the Comprehensive Program for the Prevention of Offenses for 2007-2009: Resolution*, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

9. Ukraine (2008), *On Approval of the Concept of Social Adaptation of Persons Serving Sentences in the Form of Deprivation of Liberty for a Specific Period: Order*, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

10. Ukraine (2009), *On Approval of the Plan of Measures for Implementation of the Concept of Social Adaptation of Persons Serving Sentences in the Form of Deprivation of Liberty for a Specific Period, until 2015: Order*, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

11. Ukraine (2011), *On the Social Adaptation of Persons Serving or Sentenced in the Form of Deprivation of Liberty or Imprisonment for a Specified Period: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

12. Bohatyrev, I. and Nezhyvets, O. (2012), “Problems of social adaptation of women released from places of imprisonment”, *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, Vol. 1(3), PP. 65–70, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2012_1\(3\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2012_1(3)_9).